

УДК 581.522

VALERIANA SIMPLICIFOLIA (REICHENB.) KABATH В УКРАЇНІ: ПОШИРЕННЯ, ТАКСОНОМІЯ, МОРФОЛОГІЯ

Р. Дмитрах

*Інститут екології Карпат НАН України,
вул. Козельницька, 4, м. Львів 79026, Україна*

Наведено дані щодо поширення *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath (*Valerianaceae*) в Україні, еколого-ценотичні умови зростання виду, характеристики його морфологічних ознак та їхніх відмінностей порівняно з *Valeriana dioica* L. На підставі виконаних досліджень з'ясовано, що дані про наявність в Україні *Valeriana dioica* sensu stricto насправді стосуються *Valeriana simplicifolia*.

Ключові слова: *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath, поширення, морфологія, таксономічний статус.

На сучасному етапі флористичних досліджень представники роду *Valeriana* L. є недостатньо вивчені як щодо систематики, так і щодо хорології. На особливу увагу заслуговують ті види, таксономічний статус яких не є чітко окресленим і потребує додаткових досліджень. До таких видів належить *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath (*V. Dioica* L. var. *simplicifolia* Reichenb., *V. Dioica* L. subsp. *Simplicifolia* (Reichenb.) Nyman, *V. Elongata* L. var. *Polygama* DC., *V. polygama* Besser). Відсутність чітких даних про поширення виду та особливості біоморфологічних ознак часто призводить до його ототожнення із *Valeriana dioica* L.

Вид *V. simplicifolia* поширений у східній частині Середньої Європи [11]. Як зазначають польські дослідники, центр сучасного ареалу виду – південно-східна частина Польщі. На північному сході Польщі трапляється зрідка, а на північному заході займає Надвіслянську частину Помор'я [12-15]. Вид також поширений у Словаччині, Румунії, Австрії і Прибалтиці.

На підставі сучасних даних по території України проходить східна межа поширення *V. Simplicifolia*: від Волинської височини і Малого Полісся до високогірної частини Карпат, включаючи Розтоцько-Опільське горбогір'я, Передкарпаття і майже усі флористичні райони Українських Карпат (рис. 1). Цей вид займає невеликі ділянки в межах висот 200 (250)–1500 (1600) м н.р.м., приурочений до лучно-болотних, болотних, торфово-болотних ґрунтів і торфовищ з характерними для нього угрупованнями *Valeriano-Caricetum flava* і *Caltho-Alnetum*. Найчастіше трапляється в горбисто-рівнинних і передгірських районах, зокрема на Розточчі, у Львівській улоговині, Гологорох, Опіллі, Верхньодністерських і Сколівських

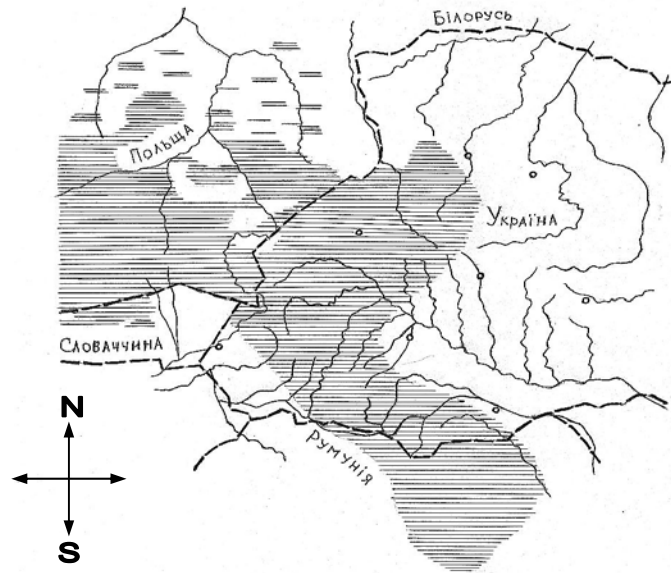

Рис. 1. Картохема поширення *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath в Україні (за літературними, гербарними і власними даними).

Бескидах, басейнах правих приток Дністра – Свічі і Лімниці. У гірських районах виявлений спорадично ізольованими оселищами.

Отже, *V. simplicifolia* властивий різноманітний діапазон еколого-ценотичних умов зростання. З огляду на ці особливості виділяємо три осередки поширення виду: прирівнинний, передгірський і гірський.

Ареал близького до нашого виду *V. dioica* охоплює центральні й приатлантичні райони Європи і заходить на південь Скандинавії та північний захід Середземномор'я [1, 12]. Його оселища трапляються на багнистих і вологих луках, а також на низинних торфовищах. Вид належить до складу угруповань *Caricion davallianae* [7, 13]. За твердженнями польських дослідників, *V. dioica* займає, головню, західну (рівнинну) частину Польщі і майже не трапляється у східній її частині [12-14]; зрідка поширений у нижньому гірському поясі і його зовсім нема у високогірній частині Карпат. Найвищі межі зростання – 400-700 (900) м н.р.м. [7, 13]. Північно-східна межа ареалу *V. Dioica* є в Польщі. Єдині знахідки в межах колишнього СРСР, за В.Грубовим [2], стосуються Калінінградської області й Білорусі (західна частина Біловезької Пущі). Однак вони є поодинокими й описані лише за старими даними. Інформація у „Флорі УРСР” [3] і „Визначниках рослин України” [4-6] на зростання *V. dioica* у Карпатах (Чорногора, околиці смт. Верховина, Буковина) не відповідають сучасному стану поширення цього виду. Про такі оселища у Чорно-

Рис. 2. *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath (1); *Valeriana dioica* L. (2).

горі, зокрема на торфовищах у Говерляньському котлі й урочищі Цибульник (нижній котел) інформував Г. Козій, у Верховині – М. Котов [6], на Буковині – Й. Кнапп [9]. У цьому випадку вид потрактовано у його широкому розумінні як *V. Dioica* subsp. *simplicifolia*. Аналіз гербарних фондів Національного гербарію України (KW), Державного природознавчого музею НАН України (LWS), Львівського національного університету ім. І.Франка (LW) та власних гербарних зборів підтвердив, що морфологічні ознаки наявних зразків відповідають *V. simplicifolia*. Нижче наводимо морфологічний опис цього виду.

Представник *V. Simplicifolia* – багаторічна, трав'яна, частково дводомна рослина. Кореневище повзуче, з надземними пагонами, які наприкінці вегетаційного періоду потовщуються й вкорінюються. З бруньок, закладених у минулорічних пазухах листків, навесні з'являються генеративні і вегетативні пагони, а старе кореневище відмирає. Стебло прямостояче, поодиноке, 20-60 см завдовжки, ребристе, чотиригранне, з білатерально розташованими двома поодинокими і двома подвійними крилами, на гранях шерстисте, має по три-п'ять пар супротивно розміщених листків. Листки вегетативних пагонів (неквітучих і прикореневих) цілнокраї, яйцеподібноеліптичної або еліптичної форми, з тупою або гоструватою верхівкою та заокругленою або клиноподібною основою, на довгому крилатому черешку (рис. 2).

Форма листової пластинки генеративних пагонів різна і залежить від статі особин. Чоловічі особини значно виразняються нерівномірнозубчастим краєм

листіків та їхнім червоно-зеленим відтінком, жіночі – навпаки, більше цільнокраї й зелені за відтінком. Найменш мінливими як у чоловічих, так і в жіночих особин є нижні стеблові листки. Вони не розчленовані і мають видовженоеліптичну або оберненоланцетну форму з клиноподібним крилатим черешком. Середні листки чоловічих особин найчастіше пірчастолопатевої, верхні й найвищі (приквіткові) – пірчастороздільні, сидячі. Іноді зубчастість їхньої листкової пластинки буває менш виразнішою.

У жіночих особин середні й верхні листки здебільшого оберненоланцетні, цілісні або злегка зубчасті, на верхівці загострені, з сидячою ширококлиноподібною основою, найвищі (приквіткові) – пірчастолопатевої з надрізано зубчастими краями. Зазначимо, що зубчастість листкової пластинки як у чоловічих, так і в жіночих особин зростає в акропетальному напрямі. Однак найхарактернішою рисою у *V. simplicifolia* є нерозчленованість листкової пластинки, незважаючи на певний ступінь їхньої зубчастості. Для близького до нашого виду *V. dioica* всі листки вздовж генеративного пагона мають пірчасторозсічену форму пластинки з глибоко урізаними її частками (рис. 2).

Суцвіття *V. simplicifolia* – щиток, найчастіше з парою додаткових нижніх пазушних напівщитків. У чоловічих особин суцвіття нещільне, розлоге, рожевого кольору, у жіночих – компактне, густе, головчасте, блідо-рожевого кольору. Квіти одностатеві, у жіночих особин дрібніші, ніж у чоловічих, 1,0–1,5 мм завдовжки, ясно-лілові, широколікоподібні, з яких на довгому стовпчику виступає трироздільна маточка. Однак за морфологічними ознаками жіночі квітки мають вигляд двостатевих, оскільки в них є й тичинки, заховані в трубці оцвіттини на коротких нитках з недорозвиненими і порожніми пиляками, проте внаслідок їхньої редукції квіти функціонують лише як жіночі. Подібна структурно-функціональна організація характерна й для чоловічих квіток. У них, навпаки, редукованою є маточка, яка має вигляд короткого, недорозвиненого стовпчика з нерозчепіреною приймочкою. Квіти чоловічих особин 1,5–2,0 (3,0) мм завдовжки, рожевого кольору, з трьома тичинками, які виступають з трубки оцвіттини. Плоди яйцеподібно видовжені, голі, гладкі, 2–3 (4) мм завдовжки і 1,2–2,0 мм завширшки. Зав'язь з одним гніздом і одним насінним зачатком. Плід – пірчаста летючка.

На відміну від *V. dioica*, *V. simplicifolia* є частково дводомним видом. Окрім одностатевих чоловічих і жіночих особин, наявні ще й змішаностатеві, середні за розміром особини. Їхня чисельність у популяціях становить 10–30%. Найнижча висота генеративного пагона властива чоловічим особинам (20–40 (50) см), найвища – жіночим ((30) 40–60 см). У суцвіттах змішаностатевих особин поряд із чоловічими квітками є деяка частка жіночих квіток (близько 20%), що найчастіше зосереджені у верхівковій центральній частині суцвіття і їх майже нема в нижніх додаткових пазушних напівщитках. На початку цвітіння такі особини функціонують як жіночі, оскільки зацвітають першими, і лише згодом у фазу цвітіння вступають чоловічі квітки. Однак жіноча фаза цвітіння нетривала, тому надалі функціонують тільки чоловічі квітки.

Отже, на підставі виконаних досліджень та аналізу літературних і гербарних даних з'ясовано, що *V. simplicifolia* відрізняється від *V. dioica* характерними морфологічними ознаками та еколого-ценотичними особливостями. На сучасному етапі досліджень ми не виявили зразки, які б підтверджували зростання *V. dioica* на Україні, а також літературні дані, які б стосувалися її поширення на цій території.

1. Ворошилов В.Н. Валериана – *Valeriana* L. // Флора Европейской части СССР. Л.: Наука, 1978. Т. 3. С. 22-36.
2. Грубов В.И. Валериана – *Valeriana* L. // Флора СССР. М.-Л.: АН СССР, 1958. Т. 23. С. 611-612.
3. Катина З.Ф. Валериана – *Valeriana* L. // Флора УРСР. К.: АН УРСР, 1961. Т. 10. С. 320-322.
4. Катина З.Ф. Валериана – *Valeriana* L. // Визначник рослин України. К.: Урожай, 1965. С. 638-640.
5. Катина З.Ф. Валериана – *Valeriana* L. // Определитель высших растений Украины. К.: Наук. думка, 1987. С. 251.
6. Котов М.И. Валериана – *Valeriana* L. // Визначник рослин Українських Карпат. К.: Наук. думка, 1977. С. 280.
7. Bertová L. *Valeriana* L. // Flóra Slovenska. D. 4/2. Bratislava: Veda, 1985. S. 113-132.
8. Flora Republicii Populare Române. 1961. Vol. 8. 626-636 s.
9. Knapp J.A. Die bisher bekannten Pflanzen Galiciens und der Bucovina. Wien, 1872. 267 s.
10. Kozij G. Wysokogórskie torfowiska północno-zachodniego pasma Czarnohory // Pam. Państw. Inst. nauk. gosp. wiejskiego w Puławach, 1932. T. 13. S. 163-179.
11. Oecndon D.J. *Valeriana* L. // Flora Europaea. Cambridge: Univ. Press, 1976. V. 4. S. 54.
12. Rostański K. *Valeriana* L. // Flora Polska. Warszawa-Kraków, 1967. T. 11. S. 345-357.
13. Rostański K. Rozmieszczenie gatunków rodzaju *Valeriana* L. w Polsce i na sąsiednich terytorjach ZSRR // Fragmenta floristica et geobotanica, 1970. S. 209-246.
14. Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. Rośliny Polskie. Warszawa, 1988. Cz. 2. S. 628-629.
15. Zajac A., Zajac M. (eds). Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Kraków, 2001. 569 s.

**VALERIANA SIMPLICIFOLIA (REICHENB.) KABATH IN
UKRAINE: DISTRIBUTION, TAXONOMY, MORPHOLOGY**

R. Dmytrakh

*Institute of Ecology of The Carpathians, National Academy of Sciences of Ukraine,
Kozelnytska St., 4, L'viv 79026, Ukraine*

The recent data on distribution of *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath (*Valerianaceae*) as well as morphological and biological characteristics in different habitats are presented. Morphological difference between *V. simplicifolia* and *V. dioica* L. is revealed.

Key words: *Valeriana simplicifolia* (Reichenb.) Kabath, distribution, morphology, taxonomy.

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2002
Прийнята до друку 17.03.2002